

ZÁKLADY SOCIOLOGIE

- **sociológia** = náuka o spoločnosti, **predmet skúmania** : spoločnosť, jej štruktúra
- skúmaná spoločnosť je zväčša konkrétna spoločnosť konkrétneho štátu fungujúca ako relatívne samostatný celok;
- **úloha sociológie** : študovať spoločenské javy, vzťahy, riešiť vzniknuté spoločenské problémy, vysvetľovať ľudské správanie a jeho dôsledky;
- psychológia – skúmanie jednotlivca, sociológia – vzťahy medzi ľuďmi;
- ekonómia – skúma výrobu, rozdeľovanie, spotrebu tovarov a služieb, ekonomický systém, sociológia – študuje fungovanie ekonomických inštitúcií v spoločnosti, ich miesto a vplyv;
- politológia – skúma najmä procesy získavania a uplatňovania moci v spoločnosti, politický systém, sociológia – študuje politické inštitúcie ako súčasť života spoločnosti;
- história je podobná, ale sociológia sa viac orientuje na súčasnosť;
- sociológia skúma spoločnosť z viacerých hľadísk :
 - A, **demografické** – pri skúmaní spoločnosti sa vychádza z konkrétneho zloženia obyvateľstva;
 - B, **psychologické** – rešpektovanie dôležitosti jednotlivcov tvoriacich spoločnosť, ich individuálne charakteristiky;
 - C, **kolektívne** – vyzdvihnutie skutočnosti, že jednotlivci väčšinu svojich problémov riešia v rámci určitej skupiny;
 - D, **štruktúrne** – nahliadanie na spoločnosť ako na zložitý, vnútorne členený útvar (vzťahy, usporiadanie, procesy);
 - E, **kultúrne** – vyzdvihnutie súvislosti – spoločnosť vytvára systém hodnôt, noriem, kultúru spoločnosti, ktorá vplyva na správanie ľudí, na fungovanie spoločnosti;
 - F, **dynamické** – nevyhnutnosť študovať spoločnosť ako fungujúci, neustále sa meniaci a vyvíjajúci sa systém;

SOCIOLOGICKÝ VÝSKUM :

- nástroj získavania empirických poznatkov o spoločnosti;
- dve základné úrovne skúmania spoločnosti :
 1. **mikrosociologická úroveň** – zameraná na myslenie, správanie, motívy konania, vzájomné vzťahy jednotlivcov, ide o skúmanie v malých skupinách a vychádza z predpokladu, že soc. správanie ľudí môžeme pochopiť a vysvetliť vtedy, ak pochopíme zmysel, aký mu ľudia pripisujú. Preto je tento prístup založený na skúmaní významov, motívov ovplyvňujúcich soc. správanie jednotlivcov.
 2. **makrosociologická úroveň** – skúmanie nadindividuálnych javov života spoločnosti, napr. veľkých soc. skupín, soc. štruktúry, soc. rozvrstvenie, soc. zmeny (napr. nezamestnanosť).
- tieto 2 úrovne sa väčšinou kombinujú;
- **kroky soc. výskumu** : vymedzenie výskumného problému, štúdium literatúry, formulácia výskumných hypotéz, voľba metodiky výskumu (dotazník, experiment,...), zber empirických údajov, analýza zozbieraných údajov, formulácia záverov;

HISTÓRIA A SÚČASNOSŤ SOCIOLOGIE :

- 40.roky 19.storočia – vzniká samostatná veda sociológia, jej zakladateľom bol Auguste Comte;
- Auguste Comte** – francúzsky filozof, sociológ, chcel vytvoriť vedu o spoločnosti, ktorá by bola schopná odhaliť zákony spoločenského života – chcel reformovať spoločnosť. Sociológiu budoval ako tzv. pozitívnu vedu – s tvrdeniami, ktoré možno potvrdiť alebo odmietnuť na základe faktov. Spoločnosť = organický celok spojený všeobecným súhlasom (konsenzom). Sociológiu rozdelil na sociálnu statiku (usporiadanie a organizácia spoločnosti) a sociálnu dynamiku (vývoj spoločnosti).

Karol Marx – za základ života spoločnosti pokladal materiálnu výrobu. Každéj materiálnej základni zodpovedá právna, politická, duchovná a ideová nadstavba. V histórii rozlišoval prvotnopospolnú, otrokársku, feudálnu a kapitalistickú formáciu. Vo vývoji dochádza k zmenám vo vnútri jednotlivých formácií sociálnou revolúciou, ktorej príčinou je rozpor výrobných síl a výrobných vzťahov. Vyvrcholením historického vývoja mala byť socialistická revolúcia a jej odstránenie tried a triedneho delenia (vykorisťovatelia + vykorisťovaní).

Emile Durkheim – francúzsky sociológ, sociológia má skúmať soc. realitu, ktorej prvkami sú soc. fakty, ktoré sú schopné vyvíjať tlak na jednotlivcov a zároveň majú vlastnú existenciu. Soc. faktami sú právo, náboženstvo, jazyk, umenie, móda, tradície,...sú súhrnom individuálnych vedomí a teda ide o fakty kolektívneho vedomia. Vnútornú súdržnosť spoločnosti zabezpečuje sociálna solidarita, ktorá vznikla vzájomnou závislosťou vyplývajúcou z delby práce.. cieľom sociológie je hľadanie príčin jednotlivých sociálnych javov.

Max Weber – nemecký právnik, ekonóm, sociológ, sociológiu považuje za vedu o sociálnom konaní jednotlivcov. Sociálne konanie má dva aspekty : subjektívna motivácia jednotlivca; orientácia na iných ľuďoch. Sociálne konanie možno pochopiť a vysvetliť. Všetky spoločenské výtvory, napr. manželstvo, hospodárstvo, štát sú kombináciami soc. konaní jednotlivcov.
– súčasné teórie od 20. storočia :

1. **teória sociálneho konsenzu (súhlasu)** – reprezentovaná štruktúrnym funkcionalizmom, východiskom je funkcia (funkčná nevyhnutnosť = vzájomná soc. odkázanosť ľudí) a každá časť spoločnosti plní svoju funkciu. Jednota spoločnosti je založená na tom, že členovia spoločnosti zhodne uznávajú základné hodnoty, jednota poukazuje na závislosť častí od spoločenského celku.

2. **teória sociálneho konfliktu** – základnými prvkami spoločnosti sú záujmy, snaha dosahovať vlastné záujmy je určujúca pre správanie sa ľudí. Rôznorodosť spoločnosti spôsobuje až protikladnosť záujmov, a tak vznikajú soc. konflikty.

3. **alternatívna sociológia** – má viac smerov, symbolický interakcionizmus, zameranie na významy, ktoré ľudia pripisujú veciam, javom, činnostiam; zameranie na spôsob, ako chápu, interpretujú skutočnosť a vlastné reakcie na okolie.

KULTÚRA :

= špecifický ľudský spôsob organizácie, uskutočňovania a rozvoja činnosti, ktorý je spredmetnený v materiálnych i nemateriálnych výsledkoch ľudskej činnosti (napr. výtvory ľudskej práce – artefakty, jazyk, hodnoty, vzory správania, normy, poznatky, vierovyznanie, ideológia,...). ide o kolektívny produkt viacerých generácií.

– kultúra sa delí na **materiálnu** (materiálne predmety vytvorené, upravené človekom) a **duchovnú** (názory, poznatky, hodnoty, normy, symboly, sociálne inštitúcie);

Hodnoty = všeobecne prijaté predstavy a viery v ciele, ktoré sa ľudia usilujú dosiahnuť, predstavy o tom, čo je dobré – zlé, žiaduce – nežiaduce pre spoločnosť. Často tvoria jadro náboženských a morálnych doktrín. Majú všeobecnú a abstraktnú povahu, určujú kritéria ako posudzovať.

Normy = soc. očakávania, vzory a pravidlá regulujúce správanie. Vymedzujú vhodnosť – nevhodnosť správania. Majú podobu pravidiel, predpisov. Sú buď nepísané (odovzdávajú sa tradíciou), alebo písané (majú podobu zákonov). Dodržiavanie noriem si spoločnosti vynucujú sankciami.

Symboly = materiálna a nemateriálna skutočnosti (predmety, slová, gestá,...) nesúce istý význam, ktorý rovnako chápu všetci členovia. Môžeme ich mať verbálne – jazyk, neverbálne – napr. podanie ruky.

Ideológia = systém tvrdení, teórií, ktoré spájajú výpovede o spoločnosti. Integruje ľudí, stanovuje im ciele, aby ovládla spoločnosť.

Soc. inštitúcie = organizujú ľudské správanie a život v spoločnosti, nemožno ich stotožňovať s organizáciami. Môžu byť rodinné, vzdelávacie, náboženské, vojenské, ekonomické.

– prvkami kultúry sú aj **systemy názorov, poznatkov o prírode, spoločnosti, človeku**.

Kultúrne univerzálne = základné črty kultúry spoločné pre všetky sociokultúrne systémy.

Väčšinou sa však skúma rozmanitosť konkrétnych kultúr (jazyk, hudba, stravovanie, náboženstvo,...). Rozmanitosť vzniká tak, že každá spoločnosť vyberá a rozvíja rôzne stránky života, spôsoby správania. Pri hodnotení rozmanitosti kultúr sa uplatňujú dve základné stanoviská : **etnocentrizmus** = vyzdvihovanie vlastnej kultúry, iné kultúry sú odchýlkami od tej svojej; **kultúrny relativizmus** = chápanie všetkých kultúr ako jedinečných, podnetných, a preto ich môžeme pochopiť, poznať a hodnotiť len na základe ich vlastných hodnôt a noriem.

– sociokultúrny systém zahŕňa : **dominantnú kultúru** (hlavnú), **subkultúry** (kultúry sociálnych skupín existujúce v dominantnej kultúre, napr. subkultúry armády, homosexuálov,...), **kontrakultúry** (kultúry soc. skupín, ktoré sú v rozpore s dominantnou kultúrou, vzniká na okraji spoločnosti – kriminálne živly, bezdomovci a aj z protestu proti spoločnosti a dominantnej kultúre – anarchisti, hippies,...).

SOCIALIZÁCIA, KONTROLA :

– **socializácia** = celoživotný proces sociálneho učenia, v ktorom si jednotlivec osvojuje kultúru vlastnej spoločnosti a formuje sa ako sociálna bytosť i ako individuálna osobnosť; ide o proces učenia sa sociálnym rolám;

– **socializácia má dve hlavné funkcie** : **1.** jednotlivcom umožňuje stať sa plnohodnotnými členmi spoločnosti; **2.** spoločnosti zabezpečuje prežitie – odovzdaním materiálnej a duchovnej kultúry ďalším generáciám;

– človek ako biologický tvor sa stáva plnohodnotnou ľudskou bytosťou až vtedy, keď si v priebehu socializácie osvojí poznatky, normy, hodnoty a ostatné prvky kultúry spoločnosti. Toto osvojovanie – internalizácia/ interiorizácia.

– **socializácia má dve základné fázy** : **1. primárna fáza** – obdobie detstva a dospievania, prevláda v nej jednosmerné pôsobenie spoločnosti na socializáciu jednotlivca a viac-menej pasívne prispôsobovanie sa jednotlivca spoločnosti. Hlavným cieľom je pripraviť jednotlivca na plnohodnotný život v dospelosti. Dominuje tu učenie a výchova. Hlavnými socializačnými činiteľmi, ktorí sa podieľajú na socializácii sú rodina, rovesníci a škola.

2. sekundárna fáza – obdobie dospelosti, jednotlivec je aktívnejší, snaží sa zúročiť získané sociálne skúsenosti, vlastné vedomosti, schopnosti, pokúša sa prispôbiť novým životným situáciám. Ide tu o vzájomné pôsobenie spoločnosti a jednotlivca. Hlavnými socializačnými činiteľmi sú rodina, pracovné, susedské a priateľské skupiny, organizácie, masmédiá.

– **resocializácia** = v priebehu socializácie jednotlivec mení vlastné zaužívané modely správania, sociálne roly, osvojuje si nové hodnoty, normy, poznatky.

– **základ sociálnej štruktúry tvoria** : a, **sociálny status** = trvalejšia pozícia, ktorú človek má v spoločnosti na základe schopností, rešpektu, obľúbenosti, neobľúbenosti, spojená s určitými právami a povinnosťami. Podľa spôsobu nadobudnutia : **vrodený status** (napr. vek, rasa,...), **získaný status** (napr. profesia, vzdelanie) – jednotlivec ho získava vlastným pričinením a **vnútený status** (nezamestnanosť);

b, **sociálna rola** = súbor očakávaní štandardného správania v určitej spoločenskej úlohe, napr. dieťa, žiak, kamarát; je spojená so sociálnym statusom; sociológovia rozlišujú **predpísanú rolu** (očakávané správanie spojené s určitým sociálnym statusom) a **výkon roly** (skutočné správanie aktéra roly).

DEVIÁCIA = správanie jednotlivca, ktoré spoločnosť pokladá za porušenie spoločenských noriem a zákonov, a preto vyvoláva sankcie zamerané na izoláciu, liečenie, prevýchovu alebo potrestanie.

– to, či sa určité správanie pokladá za deviantné, závisí od času, miesta, sociálnych okolností, kultúry, zvykov, ide tu o problém nejednoznačnosti (normy a vzory správania nie sú dostatočne jasne a jednoznačne vymedzené, a preto ich všetci členovia nechápu rovnako, a teda ani nedodržiavajú), napr. pokrytá hlava v chrámoch, alkohol a jeho zákaz v arabských krajinách,...

– deviantné správanie nemusí byť vždy dysfunkčné, niekedy posúva spoločnosť dopredu, a preto môže byť aj funkčná (napr. géniovia – spoločnosť ich v tej dobe pokladala za deviantov, ale v neskoršom čase sú prínosom pre spoločnosť).

Teórie deviácie :

1. Biologické a psychologické – skúmajú fyziologické črty deviantných osôb a pokúšajú sa nájsť súvislosti medzi týmito črtami a deviantným správaním.

2. Sociologické – sústreďujú sa na sociálne a kultúrne faktory, podmienky, okolnosti, ktoré spôsobujú deviáciu.

3. Teória anómie (bezzákonnosti) – autorom E. Durkheim, súvisí to napr. so zmenou spoločenského systému, staré zákony prestanú platiť a nové ešte nie sú dopracované, vznikne obdobie vákua, legislatívneho prázdna, ľuďom zrazu chýbajú pravidlá, a preto sa môžu začať správať deviantne (kriminalita).

4. Teória sociálneho napätia – spoločnosť si stanoví určité ciele a zároveň stanoví spoločensky žiaduce spôsoby a prostriedky na dosahovanie daných cieľov, ich dosahovanie očakáva od jednotlivcov. Pre časť spoločnosti sú však žiaduce spôsoby nedostupné, nezvládnuteľné, a preto sa usiluje spoločensky uznávané ciele dosahovať deviantnými spôsobmi (násilie, podvod, krádež,...).

5. Kultúrne teórie deviácie – normy nejakej sociálnej skupiny sa nezhodujú s normami celej spoločnosti (napr. normy rómskej spoločnosti – všetko považujú za spoločný majetok, incest nepokladajú za trestný čin,...).

– **sociálna kontrola** = mechanizmy na zabezpečenie poriadku, stability spoločnosti :

A, neformálna sociálna kontrola – nepriamy nátlak skupiny na jednotlivca, napr. v zamestnaní formou odmiern, pochvál, trestov, pokarhaní; medzi susedmi – presvedčanie, verejná mienka;

B, formálna sociálna kontrola – formálny, oficiálny nátlak, správanie posudzujú štátne orgány (súd, polícia, prokuratúra);

C, sebakontrola – človek normy spoločnosti prijme za svoje, dodržiava ich;

– opakom deviácie je **konformizmus** = súhlas, zhodnosť, poslušnosť, prispôbenie sa spoločnosti, jej normám;

– **nonkonformizmus** = medzistupeň medzi konformitou a deviáciou, správanie je odchýlkou, porušením noriem, ale nepresahuje hranice tolerancie zo strany spoločnosti (napr. extravagantné oblečenie, nezvyčajný štýl života);

SOCIÁLNE SKUPINY :

= určitý počet osôb spojených vzájomným pôsobením, ktoré sa uskutočňuje podľa istých vzorov a pravidiel;

– **základné znaky** : **sociálna interakcia** (vzájomné prepojenie medzi členmi), **pocit príslušnosti ku skupine** (súvisí so stotožnením sa so skupinou, s prijatím jej noriem), **komunikácia cez symboly** (gestá, rituály, zvláštny jazyk), **spoločné ciele, vnútorná štruktúra, skupinové hodnoty, normy, skupinová identita – totožnosť** (uznanie členstva aj ostatnými – nečlenmi, vnímajú členov nielen ako jednotlivcov, ale ako ľudí patriacich do konkrétnej skupiny),...

– funkcie sociálnych skupín : **1. inštrumentálne**(nástrojové) – sociálne skupiny vznikajú preto, aby ľudia dokázali dosiahnuť určité ciele (napr. rodina, trieda,...);

2. afektívne (citové) – skupiny vznikajú za účelom uspokojovania psychologických a sociálnych potrieb svojich členov (napr. potreba ľudskej spolupatričnosti, úcta, citová opora,...);

Delenie sociálnych skupín :

1. podľa typu väzby medzi členmi skupiny – *primárne* (v nich prevládajú osobné, emocionálne vzťahy, bezprostredná interakcia členov, napr. rodina) a *sekundárne* (väčší počet členov, neosobné vzťahy, vnikajú so špecifickým cieľom, napr. školská trieda, prac. skupina);

2. podľa dodržiavania pravidiel – *formálne skupiny* (neosobné vzťahy, pravidlá sú dopredu určené, je tu vymedzená hierarchia – nadriadený a podriadený, napr. pracovisko, nemocnica), *neformálne skupiny* (osobné vzťahy, vznik na základe vzájomných sympatií, nie sú zviazané formalitami, napr. rodina, priatelia, záujmové spolky);

3. podľa veľkosti – *malé* (pravidelné bezprostredné interakcie členov) a *veľké* (umožňujú členom interakcie zoči-voči len po rozdelení na menšie skupiny);

4. podľa typu solidarity členov – *vlastné* (človek do nej patrí, pokladá sa za člena a skupinu označuje slovom „my“) a *cudzí* (človek pokladá skupinu za cudziu, nepatrí do nej, dištancuje sa od nej a označuje ju ako „oni“, napr. náboženské skupiny, fanúšikovia klubov);

5. podľa spôsobu spätosti jednotlivca a skupiny – *členské* (jednotlivec je priamym členom skupiny) a *referenčné* (jednotlivec sa upriamuje, orientuje na skupinu bez ohľadu, či do nej patrí alebo nepatrí);

6. podľa trvania skupiny – *situačná skupina* (napr. dav, vzniká v okamihu), *dočasná skupina* (triedny kolektív – splní si spoločný cieľ a skupina zaniká), *dlhodobá skupina* (napr. priatelia), *trvalá skupina* (napr. rodina);

– **štruktúra skupiny** = usporiadanie skupiny na základe vzťahov, sociálnych statusov, rolí členov skupiny;

– **vodcovstvo v skupine** – kryštalizuje sa pri vzniku skupiny. Typy vodcov : 1. *formálny vodca* – *inštrumentálny* (napr. riaditeľ, manažér,... organizuje spoločnosť, aby boli dosiahnuté ciele), 2. *neformálny vodca* (vypracoval sa na vodcu vlastnými schopnosťami, prednosťami a jeho pozícia býva väčšinou silná, lebo sa vykryštalizovala prirodzenou cestou), 3. *neformálny vodca* (získal postavenie mocou, fyzickou silou, silou peňazí), 4. *expresívny vodca* (utvára v skupine pohodu, dobrú náladu, dobré vzťahy medzi členmi);

– podľa uplatňovania vodcovstva : *autoritatívny vodca* (rozhoduje direktívne bez poradenia sa s ostatnými) a *demokratický vodca* (opiera sa aj o názor podriadených, spolupracuje, prihliada na potreby členov skupiny);

ORGANIZÁCIE :

= zabezpečujú a koordinujú spoločenské činnosti rôzneho druhu, ide o veľké, sekundárne, formálne soc. skupiny vytvorené na to, aby dosiahli konkrétne spoločenské ciele;

– politické, ekonomické, vzdelávacie, zdravotnícke, náboženské,...

– delenie organizácií na základe spôsobu nadobúdania členstva a uplatňovania kontroly nad svojimi členmi : **a, dobrovoľné organizácie** (ľudia sa ich členmi stávajú dobrovoľne, vstupujú do nich, aby v nich uspokojili svoje potreby, za svoje členstvo nedostávajú materiálnu či finančnú odmenu, hl. kontrolným mechanizmom je v nich sebakontrola členov, napr. mládežnícke organizácie, záujmové organizácie, cirkvi, ženské organizácie);
b, donucovacie organizácie (členmi sa ľudia stávajú spravidla proti svojej vôli, hl. kontrolným mechanizmom je formálna kontrola opierajúca sa o sankcie, napr. väznice, ústavy pre duševne chorých);

c, *utilitárne* (prospešné, užitočné) **organizácie** (členstvo ani úplne dobrovoľné, ani úplne vynútené či povinné, hl. mechanizmom je kombinácia sebakontroly a formálnej + neformálnej kontroly, napr. človek nemusí byť zamestnancom podniku, študentom univerzity, nikto ho k tomu nenúti, ale vo svojom vlastnom záujme sa ním stáva, pretože je to podstatné pre jeho život);

BYROKRACIA :

= štruktúra organizácie, ktorú charakterizuje špecializácia a del'ba práce, hierarchické usporiadanie statusov, rolí, presne stanovené pravidlá, ktoré sú nad osobnými citmi (neosobnosť), kariéra, formálna komunikácia;
– vznikla ako výsledok procesu racionalizácie soc. konania;
– nedostatky byrokracie : dehumanizácia (odľudštenie), nadbytočnosť byrokracie (množstvo úradníkov, práce navzájom vôbec nesúvisia), trébovaná neschopnosť (neschopnosť riešiť problémy a konať v situáciách, na ktoré nie sú vytvorené pravidlá, predpisy), byrokracia sa mení na cieľ sám o sebe = na mocenský orgán, nesúlad formálnej a neformálnej štruktúry môže vyústiť napr. do korupcie;

SOCIÁLNA NEROVNOSŤ, ZMENA :

– **sociálna nerovnosť** = stav, v ktorom členovia spoločnosti nemajú rovnaký prístup k sociálnym zdrojom (bohatstvu, moci, prestíži). V každej spoločnosti sú tieto soc. zdroje obmedzené, a preto z nich každému zo spoločnosti nemôže pripadnúť dostatočne veľký, alebo rovnaký diel. Preto dochádza k hierarchickému usporiadaniu spoločnosti – k **soc. stratifikácii** (k rozvrstveniu) spoločnosti.

Stratifikačné systémy : v historickom vývoji sa rozlišujú **relatívne uzavreté** (minimálna, žiadna mobilita) a **relatívne otvorené** (značná mobilita) **stratifikačné systémy**.

– **soc. mobilita** = označuje pohyb jednotlivcov i soc. skupín z jednej soc. pozície do druhej v stratifikačnom systéme;

Relatívne uzavretý stratifikač. systém : a, **otrokársky systém** (extrémna forma soc. nerovnosti jednotlivcov, soc. skupín, v ktorej sú otroci vlastníctvom iných osôb); b, **kastovnícky systém** (medzi hinduistami v Indii, zložitá sústava nábožensky podmieneného rozdelenia spoločnosti na vrstvy – kasty, členmi kást sa ľudia stávajú narodením); c, **stavovský systém** (v európskych feudálnych spoločnostiach – šľachta, duchovenstvo, meštianstvo, poddaní,..., je tu istá miera mobility, kde príslušníci nižších stavov mohli byť povýšení do šľachtického stavu);

Relatívne otvorený stratifikač. systém : **triedny systém** (v moderných spoločnostiach s trhovou ekonomikou, spočíva na občianskej a politickej rovnosti ľudí, je založený na ekonomických rozdieloch, je tu značná mobilita). V triednej stratifikácii – **pracovno-profesijné postavenie** (vyššie triedy – lekár, právnik, priemyselníci; stredné triedy – malí podnikatelia, učiteľ, zdravotná sestra; nižšie stredné triedy – úradníci; kvalifikovaní manuálni robotníci – stolár, kadernička; čiastočne kvalifikovaní a nekvalifikovaní robotníci – šoféri, stavební a poľnohospodárski robotníci; ostatní).

– **sociálna zmena** = zásadná zmena sociálneho usporiadania spoločnosti – zmena soc. štruktúry, kultúry, vzťahov jednotlivcov, soc. skupín;

Zdroje soc. zmien : **prírodné prostredie** (rozširovanie púští, znečisťovanie životného prostredia → spôsobujú migráciu obyvateľstva, lokálne vojnové konflikty, soc. revolúcie), **vývoj populácie** (migrácie, nové spôsoby usporiadania spoločností, mnohé krajiny sa nedokážu prispôbiť tempu rastu populácie,...), **vedecko-technický pokrok** (spôsobuje vznik nových podmienok vo fungovaní spoločnosti, následné zmeny v usporiadaní a organizácii života spoločnosti, napr. priemyselná revolúcia v 19.storočí → urbanizácia, rast obyvateľstva,

20. storočie → autá, TV, PC, zmeny v soc. hodnotách), **kultúrne zmeny** (v poznatkoch, hodnotách, názoroch, ideológiách → soc. revolúcie, politické zmeny, rozmach náboženstva), **soc. hnutia** (feministické, ekonomické, mierové, komunistické, homosexuálov,...→ sledujú rôzne ciele, nabádajú na zmeny v spoločnosti, ich vznik pramení z nespokojnosti časti spoločnosti);

Teórie soc. zmeny : a, **evolucionistické** (od 19. stor., ide o vzostupný alebo zostupný vývoj spoločnosti, súvisí s prispôbením sa spoločnosti prostrediu); b, **cyklické** (ľudstvo prechádza vývojovými štádiami, každé štádium je uzavretým cyklom so svojím začiatkom, vzostupom, vyvrcholením, úpadkom a zánikom, týmto spôsobom sa striedajú jednotlivé kultúry, civilizácie); c, **funkcionalistické** (prvoradá je stabilita a rovnováha spoločnosti, veľké sociálne zmeny sú negatívom, pripúšťajú sa menšie zmeny v rámci spoločenského systému); d, **konfliktualistické** (zdrojom soc. zmien sú vnútorné protirečenia, konflikty, napätie medzi soc. skupinami a môžu prerásť do revolúcie);

– **proces globalizácie** = vzrastajúca vzájomná politická, ekonomická, kultúrna a iná závislosť a prepojenosť spoločností a postupné vytváranie jedného celosvetového systému – priestoru;

RODINA, KOMUNITA, NÁBOŽENSTVO :

Rodina = primárna neformálna malá soc. skupina zložená z dvoch a viacerých osôb žijúcich spolu v jednej domácnosti, spojených manželskými, pokrvnými alebo adoptívnymi zväzkami;

Funkcie rodiny : reguluje sexuálne správanie (incestné tabu), zabezpečuje reprodukciu spoločnosti, zabezpečuje socializáciu členov rodiny, poskytuje starostlivosť, ochranu, citovú oporu, sprostredkúva zaradenie členov rodiny do spoločnosti, je prvotnou ekonomickou jednotkou (spolupráca, deľba práce);

– typy rodín podľa authority v rodine : **patriarchálna rodina** (moc v rodine predstavuje muž), **matriarchálna rodina** (moc v rukách ženy), **egalitárna rodina** (moc rovnomerne rozdelená);

Manželstvo = sociálne uznávaný, formálne uzatvorený zväzok osôb, utvárajúci predpoklady vzniku rodiny;

– typy manželstiev podľa usporiadania manželských vzťahov : **monogamia** (jeden muž + jedna žena), **polygamia** (jeden muž + viacero žien, napr. islamské krajiny, Afrika), **polyandria** (jedna žena + viacero mužov , napr. pastierske kmene v Indii, Tibete), **skupinové manželstvo** (niekoľko mužov + niekoľko žien);

– **životný cyklus rodiny** : výber manželského partnera, uzavretie manželstva + vznik rodiny, trvanie manželstva – rodiny, zánik manželstva – rodiny;

– súčasnosť : život bez manželského partnera (napr. s dieťaťom), programovo bezdetné manželstvo, žena + muž bez manželstva, homosexuálne partnerské spoluzitá → kríza tradičnej rodiny;

Komunita = skupina ľudí žijúcich a pracujúcich na ohraničenom území (susedstvo, mesto, dedina,...);

Náboženstvo = viera v posvätné, systém názorov založených na viere. Hl. druhy : **mágia** (viera v čarodejnú moc, ktorá je schopná zmeniť svet), **animizmus** (viera v životnú silu alebo v dušu, ktorú má každá živá i neživá vec), **teizmus** (viera v boha = monoteizmus – judaizmus, kresťanstvo, islam, v bohov = polyteizmus – hinduizmus, starogrécke staroslovanské náboženstvá,..., v nadprirodzené bytosti vládnuce nad svetom).

Sociálne funkcie náboženstva : pomáha udržiavať existujúce usporiadanie spoločnosti (pomáha zvládnuť ťažké životné situácie, nájsť ľuďom miesto v spoločnosti, umožňuje im dosiahnuť životnú vyrovnanosť, šťastie), slúži na upevňovanie pozície vládncich skupín v spoločnosti, je tiež obhájom, upevňovateľom, kritikom usporiadania spoločnosti;

Náboženské organizácie : **cirkvi** = veľké organizácie veriacich; **sekty** = menšie organizácie veriacich, vznikli rozkolom v niektorej cirkvi a odštiepením časti jej členov; **kult** = zvláštny druh sekty (scientológia, transcendentálna meditácia,...);

EKONOMICKÝ A POLITICKÝ SYSTÉM :

Ekonomický systém = soc. inštitúcie, ktoré zabezpečujú výrobu, výmenu, rozdeľovanie a spotrebu tovarov a služieb v spoločnosti. Máme tri základné sektory : **primárny** = získavanie surovín, materiálov, pestovanie plodín, poľnohospodárstvo, rybárstvo, lesníctvo, baníctvo,...; **sekundárny** = pretváranie prírodných surovín na tovary, hutníctvo, strojárstvo, chiký, drevospracujúci, farmaceutický priemysel,...; **terciárny** = služby, zdravotníctvo, školstvo,...;

– na základe spôsobu organizovania ekonomických činností, vlastníctva výrobných prostriedkov a rozdeľovania tovarov i služieb rozlišujeme dva základné typy ekonomického systému : **kapitalistický ekonomický systém** (súkromné vlastníctvo, úsilie o maximálny individuálny zisk, voľný trh, štát by nemal do slobodnej trhovej ekonomiky zasahovať), **socialistický ekonomický systém** (kolektívne, najmä štátne vlastníctvo výrobných prostriedkov, štátne plánovanie a riadenie ekonomiky, obmedzenie práva na súkromné vlastníctvo), **zmiešaný ekonomický systém** (v súčasnosti, spoluexistencia súkromného i kolektívneho vlastníctva, obmedzovanie voľnej súťaže štátom daňami, úvermi, reguláciou cien, ochranou práv zamestnancov, spotrebiteľov,...);

Práca = činnosť zameraná na uspokojenie ľudských potrieb, uskutočňuje sa v určitom soc. prostredí;

Povolanie = druh práce vykonávaný za odmenu, ovplyvňuje aj ostatné sféry života ľudí;

Politický systém = záujmom sociológie je moc = schopnosť presadiť svoju vôľu a to aj napriek odporu. Sociológovia rozlišujú legitímnu a nelegitímnu moc.

Legitimita = oprávnenosť, keď moc jednotlivca, skupiny uznávajú aj ostatní;

Štát = najvyššou vývojovou formou usporiadania mocenských vzťahov, je základom politického systému spoločností;

Politický systém = súhrn soc. inštitúcií, ktoré zabezpečujú reguláciu života spoločnosti;

– sociológiu zaujíma spôsob vládnutia, získavania, udržiavania a uplatňovania moci v štáte :

A, **totalitárna forma vlády** – monopolná moc jednej politickej strany, politická opozícia zakázaná, fyzický a psychický teror vládnucej strany, monopol vládnucej strany na masmédiá, výrobu, vlastníctvo zbraní, celospoločenské plánovanie, direktívne riadenie a kontrola štátneho hospodárstva;

B, **autokratická forma vlády** – vláda násilia uskutočňovaná skupinou, jednotlivcom, nezasahuje do všetkých oblastí života v takom rozsahu ako totalitárna, ponecháva istý stupeň autonómnosti (napr. cirkvi, súkromnému ekonomickému sektoru);

C, **demokratická forma vlády** – občania si slobodne zvolia svojich politických zástupcov podľa vopred dohodnutých pravidiel, úcta k jednotlivcovi ako zdroju moci a základu štátu, existencia opozície, ktorá je lojálna voči štátu, rešpektuje vládu, ale má právo zastávať opozičné názory;